

## **Raudonųjų partizanų ir Pietryčių Lietuvos kaimų savisaugos ginkluoti konfliktai 1943 m.\***

### **DARGUŽIŲ KAIMO NUGINKLAVIMAS**

Konfliktuodami su Pietryčių Lietuvos kaimais, apsiginklavusiais 1943 m. rudenį, raudonieji partizanai ypač stengėsi nuginkluoti Dargužių kaimo savisaugą. Administraciniu teritoriniu atžvilgiu Dargužiai (kaip ir Daržininkai) vokiečių okupacijos metais (nuo 1942 m. gegužės 1 d.) priklausė naujai sudarytos Eišiškių apskrities Valkininkų valsčiui. Šiame valsčiuje Dargužiai buvo didžiausias grynai lietuviškas kaimas<sup>1</sup>, jo žmonės turėjo senas ginkluoto ir dvasinio (kultūrinio) pasipriešinimo svetimųjų priespaudai tradicijas. 1919 m. lenkams okupavus Vilniaus kraštą, Valkininkų apylinkėse organizavosi ir aktyviai veikė lietuvių partizanai. Dargužiuose partizanavo daugiau kaip 30 vyrų, vėliau daug kaimo žmonių lenkų valdžia persekiojo, kalino ir kitaip represavo<sup>2</sup>.

Dargužių kaimo ginkluota savisauga vokiečių okupacijos metais egzistavo neilgai; tuo jos istorija skyrėsi nuo Daržininkų ir daugelio kitų lietuviškų kaimų savisaugos istorijos. Kita vertus, raudonųjų partizanų ir Dargužių savisaugininkų santykiai 1943 m. rudenį buvo labai konfliktiški ir dramatiški.

Vokiečių okupacinei valdžiai 1943 m. rudenį Lietuvoje leidus kurtis vadinamajai ginkluotai vietinei savisaugai, Dargužiai neabejotinai buvo tarp pirmųjų Pietryčių Lietuvos kaimų, bandžiusių ginkluotis ir priešintis raudoniesiems partizanams. Nors ir stengtasi nutylėti sovietų valdžiai politiškai nepalankius istorijos reiškinius, Dargužių savisaugos susikūrimas buvo minimas ir sovietinėje historiografijoje. Antai dokumentinės apybraižos „Pirčiupiai“ autorius Sigitas Sinkavičius Dargužius priskyrė prie kaimų, kuriuose okupantams iš „vietinių nacionalistų bei buožinių elementų“ pavyko „sulipdyti“ savisaugininkų būrius<sup>3</sup>. Apie Dargužiuose susikūrusią savisaugą yra duomenų ir Lietuvos sovietinio ginkluotojo pagrindžio dokumentuose. Vadinamasis LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas – Michailas Afoninas (Petras), Fiodoras Pušakovas (Genys), Teofilis Mončiunskas (Žvirblis) – jau 1943 m. spalio 16 d. posėdyje svarstė rūsčiai suformuluotą „klausimą“ – „Dėl kovos priemonių su ginkluotomis gaujomis, apginkluotomis vokiečių fašistinės valdžios kovai su partizaniniu judėjimu“. Nors apie kovą su ginkluota kaimų savisauga kalbėta bendru,

---

\* Pradžią žr. žurnalo „Genocidas ir rezistencija“ 2004 m. Nr. 1(15).

regioniniu mastu (tai rodo, kad kaimų savisauga kūrėsi masiškai), jo nutariamojoje dalyje numatytos konkrečios, bekompromisės, negailestingos kovos priemonės tik prieš Dargužių kaimą. Be abejo, tai reiškė, kad kaimas jau buvo pradėjęs ginkluotis, spalio viduryje jame jau veikė ginkluotos savisaugos branduolys. Sovietinio ginkluotojo pagrindinio vadovų (politiniu požiūriu – sovietų valdžios atstovų) nutarime kaimui griežtai ir kategoriškai, ultimatyviai siūloma per penkias dienas nusiginkluoti ir atiduoti ginklus, nepaklusus grasinama susidoroti su kaimo „ginkluota išdavikų saujele“ (t. y. ginkluotais savisaugininkais), juos sušaudyti, o kaimą sudeginti.

Tame pačiame posėdyje priimtas dar vienas, toks pat bekompromisės sovietinio pagrindinio vadovų nutarimas „Dėl darbo demoralizuojant [Trakų] apskrityje dislokuotas priešų įgulas“. Jame T. Mončiunskas įpareigotas parengti ir įgyvendinti „konkrečių priemonių planą“: nustatyti policijos ir „ukrainiečių“ (taip buvo vadinamos iš sovietinių karo belaisvių sudarytos policinės ir karinės formuotės, kurios tarnavo vokiečiams) dislokavimosi vietas, rašyti ir siųsti jiems demoralizuojamus laiškus ir atsišaukimus, nustatyti susitikimų vietas pokalbiams, organizuoti pasalas, susidoroti su atskiromis atkakliai raudoniesiems partizanams besipriešinančių asmenų šeimomis<sup>4</sup>.

Apskritai šie nutarimai rodė, kad sovietinis ginkluotasis pagrindis plečia veiklą, jie žymėjo naują organizuotos, aktyvios ir agresyvios kovos etapą Pietryčių Lietuvoje. Suformuluoti kovos su pradėjusiais ginkluotis vietos gyventojais – kaimų ūkininkais (valstiečiais) uždaviniai buvo viena svarbiausių šio etapo veiklos sričių; kariniu ir propagandiniu atžvilgiu ji, deja, iš esmės niekuo nesiskyrė nuo kovos su policija, dislokuotomis „ukrainiečių įgulomis“, čia sunku išvelgti kovos su kaimų savisaugininkais specifiką.

Konkrečių archyvinių duomenų apie Dargužiuose susikūrusią savisaugą, jos organizaciją, veiklą, narius, deja, nėra. Iš įvairių fragmentiškų faktų ir detalių galima spręsti, kad ją organizavo Valkininkų policijos nuovados policininkas Stasys(?) Kavaliauskas, kaimo ginkluotos savisaugos kūrimo šalininkai ar nariai buvo Aleksandras Griežė, Motiejus Spokas, Aleksandras Macelis, Juozas Pečiukonis, Stasys ir Motiejus Babravičiai bei kiti kaimo gyventojai.

Iš visų 1943 m. rudenį besiginklavusių kaimų Dargučiai ir jo ginkluotos savisaugos branduolys, matyt, anksčiausiai patyrė ir turėjo atlaikyti agresyvų, demoralizuojamą propagandinį raudonųjų partizanų spaudimą. LKP(b) Trakų apskrities pagrindinis komitetas jau 1943 m. spalio 27 d. svarstė ir patvirtino Rūdninkų girioje Dargužių kaimui parašytą laišką. Tokių laiškų, matyt, buvo keletas. Vieną iš jų, raudonųjų partizanų paštu pasiekusį Maskvą, vėliau, 1944 m., Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (LPJŠ) viršininkas Antanas Sniečkus gyrė „kaip labai pavykusį, konkretų, turėjusį turėti didelį pasisekimą“<sup>5</sup>.

Galima teigti, kad sovietinis ginkluotasis pagrindis būtent nuo Dargužių pradėjo propagandinės ir ginkluotos kovos akciją prieš apsiginklavusių kaimų savisaugininkus visoje Pietryčių Lietuvoje. Tai atsitiko todėl, kad, kaip minėta, Dargučiai buvo didžiausias kaimas Valkininkų valsčiuje, ir ta aplinkybė, kad jo žmonės įsitraukė į kovą su raudonaisiais partizanais, kėlė nerimą ir tapo nemaža politine bei karine problema. Kaimas įsikūręs prie strategiškai svarbaus Vilniaus–Eišiškių plento. Jau 1943 m. rudenį netoli kaimo, Rūdninkų girioje, buvo įkurta pirmoji raudonųjų partizanų bazė, vėliau 4 km į šiaurę nuo Dargužių veikė partizanų aerodromas<sup>6</sup>, kuriame jie priiminėjo „krovinius“ iš sovietinio užnugario ir kt. Taigi Dargužių kaimo apsiginklavimas ir įsitraukimas į an-

tipartizaninę kovą raudoniesiems partizanams buvo pavojingas įvairiais atžvilgiais, būtų kėlęs jiems tikrą ar tariamą grėsmę. Todėl jie ir stengėsi kaimą žūtbut nuginkluoti.

Kaimo nuginklavimo akciją skatino ir jos sėkmę lengvino tai, kad sovietinis pagrindis Dargužiuose turėjo savo agentūrą, išlikusią nuo sovietų valdžios 1940–1941 m. laikų. Raudonieji partizanai iš savo agentūros, jiems prijauniančių žmonių, matyt, neblogai žinojo apie padėtį ir nuotaikas kaime. Viena raudonųjų partizanų šaltinyje buvo teigiama, kad apsiginklavusi tik „nedidelė antitarybiškai nusiteikusi kaimo dalis“, kuri ne „kartą bandė panaudoti ginklą, veikdama prieš lietuvių raudonuosius partizanus“<sup>7</sup>. Apskritai galima manyti, kad didelio Dargužių kaimo gyventojai nebuvo vieningi dėl ginkluotos savisaugos kūrimo ir priešinosi raudoniesiems partizanams, ir tai galėjo paskatinti imtis kaimo nuginklavimo akcijos, sėkmingus jos rezultatus panaudoti propagandinėje kovoje su kitų kaimų savisaugininkais.

Neabejotina, kad abiem konfliktuojančioms pusėms, tiek raudoniesiems partizanams, tiek Dargužių kaimo gyventojams, darė poveikį Daržininkų įvykiai. (Šio kaimo savisaugininkams nušovus partizaną desantininką, raudonieji partizanai 1943 m. lapkričio 4 d. naktį Daržininkus užpuolė ir iš dalies sudegino.) Raudoniesiems partizanams tai buvo ne visai nusisekusi baudžiamoji keršto akcija, Dargužių kaimo gyventojams – aki-vaizdas didelio pavojaus, grėsmės ir bausmės už mėginimus priešintis pavyzdys.

Galimas daiktas, tik dėl minėto kruvino incidento Daržininkų kaime Dargužiai kuriam laikui palikti ramybėje, raudonieji partizanai pirma siekė nubausti Daržininkus.

Kaip rodo sovietiniai archyviniai šaltiniai, raudonieji partizanai visą 1943 m. lapkritį dargužiečiams rašė grasinamus laiškus ir „derėjosi“ su kaimu. Viena iš tokių

laiškų rašoma: „Mus pasiekė žinia, kad jūs, dargužiečiai, perskaitę jums siųstą mūsų laišką, supratote jūsų padarytą klaidą ir teisingai įvertinote padėtį. Vokiečių provokacija sukiršinti lietuvių prieš lietuvių, pakelti ginklą prieš savo brolius ir sukelti jus į brolių žudiką, neturinčią prasmės ir tikslo kovą, jūsų tarpe nerado atgarsio, nepaisant kelių Tėvynės išdavikų, kurie jūsų kaime randasi. Mums jie yra gerai žinomi“<sup>8</sup>. Vėliau rašytose sovietinių partizanų ataskaitose apie Dargužių kaimo nuginklavimo akciją su pasitenkinimu buvo pabrėžiama, koks svarbus propagandinis darbas atliktas. Net ir po sovietinio „išvadavimo“ rašytose ataskaitose apie LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto veiklą buvo giriamasi, esą jo vadovaujamos partinės organizacijos sėkmingai dirbo su valstiečiais, agitavo juos nusiginkluoti, atiduoti ginklus. Dargužių kaimo nuginklavimas esą buvo tokio sėkmingo aiškinamojo ir agitacinio darbo rezultatas.

Be abejo, dėl raudonųjų partizanų grasinimų ir ultimatyvių reikalavimų nusiginkluoti, taip pat tragiškų įvykių kaimyniniuose Daržininkuose Dargužių gyventojai nebuvo vieningi. Kaip jau minėta, kaime darbavosi raudonųjų partizanų agentūra, ne visi kaimiečiai ryžosi atvirai, ginklu priešintis raudoniesiems partizanams. Iš sovietinių šaltinių matyti, kad vienas kaimo nusiginklavimo ir nesipriešinimo iniciatorių bei vykdytojų buvo Motiejus Kazlauskas. 1940–1941 m. jis dirbo Valkininkų girininkijos eiguliu, vokiečių okupacijos metais palaikė ryšius su raudonaisiais partizanais. M. Kazlauskas pirmasis iš kaimo gyventojų atsisakė eiti „sargybauti“, padėjo sovietiniams partizanams ieškoti kaime ginklų, pats jiems pristatė 9 šautuvus, gąsdino žmones kaimo sudegimo grėsme. M. Kazlauskui aktyviai padėjo buvęs 1940–1941 m. sovietų valdžios aktyvistas Dargužiuose Aleksandras Jankaitis<sup>9</sup>, Stasys Šukaitis, kai kurie kiti kaimo gyventojai.

Vis dėlto Dargužiuose netrūko žmonių, linkusių ginklu priešintis raudoniesiems partizanams. Viename raudonųjų partizanų 1943 m. lapkričio mėn. rašytame laiške Dargužiams kaip „Tėvynės išdavikai“ įvardyti A. Griežė, M. Spokas ir kiti jau minėti dargužiečiai<sup>10</sup>. Raudonųjų partizanų grynai agitacinių priemonių ir grasinimų nepakako, jiems ir jų agentūrai nepavyko įtikinti Dargužių savisaugininkus nusiginkluoti, geranoriškai, „taikiu būdu“ sudėti ginklus. Nutarta Dargužiuose vykdyti ginkluotą kaimo nuginklavimo akciją.

Tokią akciją raudonieji partizanai įvykdė 1943 m. lapkričio 30 d. naktį. Deja, kaip ir kitų panašių akcijų prieš apsiginklavusius Pietryčių Lietuvos kaimus, jos istoriją atkurti sunku. Dargužių nuginklavimas išlikusiuose šaltiniuose atsispindi menkai ir miglotai, juose nemažai neaiškumų, nutylėjimų, prieštarų detalių.

Tik praėjus beveik mėnesiui po Dargužių nuginklavimo akcijos, 1943 m. gruodžio 28 d. M. Afoninas radiograma apie ją informavo LPJŠ viršininką A. Sniečką. Jos turinys labai neinformatyvus ir nekonkretus, joje nekalbama apie ginkluotus raudonųjų partizanų veiksmus kaime: „Lapkričio mėnesį susirašinėjome ir vedėme derybas su Dargužių kaimo apsiginklavusia gyventojų dalimi. Žmones palenkėme į savo pusę, ginklai atiduoti partizanams. Vokiečiai dabar vadina kaimą partizaniniu ir grasina jį sudeginti“<sup>11</sup>.

Matyt, Dargužių nuginklavimo akcijai vadovavo Antanas Barauskas. Jo asmens byloje pristatant jį apdovanoti „Raudonosios vėliavos“ ordinu, tarp kitų ryškiausių jo partizaninių nuopelnų pažymima ir tai, jog jis sėkmingai vadovavo nuginkluojant „dideles“ Daržininkų ir Dargužių savisaugininkų „įgulas“<sup>12</sup>.

Ginkluotą akciją Dargužiuose vykdė jungtinis rinktinis būrys, sudarytas iš būrių „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lie-

tuva“ partizanų; ji įvykdyta 1943 m. lapkričio 29 d. naktį į 30 d. ir truko nuo 24 val. iki 2 val. (Maskvos laiku). Raudonieji partizanai veikė mažomis „kovinėmis grupėmis“. Vien „Už tėvynę“ būrys, atlikęs iki Dargužių 32 km žygį, buvo suskirstytas į 10 tokių grupių, joms vadovavo Sergejus Sergejevas, buvęs Raudonosios armijos kapitonas, sovietinis karo belaisvis. Nuginkluojant kaimą paimita 12 šautuvų, 2 pistoletai, 3 granatos, apie 300 šovinių<sup>13</sup>.

Raudonieji partizanai, nuginkluodami „fašistiškai nusiteikusią kaimo dalį“, esą sulaukė Dargužių kaimo gyventojų „didelio pritarimo ir paramos“; partizanai įrodė, kad jie esą sugeba vykdyti organizuotus „karinius kovos veiksmus“. Po akcijos būrių vadovybė visoms grupėms pareiškė padėką už „drąsų, greitą, ryžtingą ir organizuotą veikimą“.

Galima manyti, kad tokių veiksmų ir kovinių savybių nepademonstruota puolant Daržininkus, todėl apie juos raudonųjų partizanų vadai pabrėžtinai kalbėjo Dargužių nuginklavimo akcijoje.

Sovietinių partizanų šaltiniuose bene pirma kartą minimi akcijoje dalyvavę partizanai žydai. Vienai iš grupių vadovavo „Laisvosios Lietuvos“ būrio partizanas Dovydas Levinas. Iš visų partizanų vadų jis buvo išskirtas kaip nesugebėjęs organizuoti partizanų, neryžtingas, bailus. Raudonųjų partizanų vadovybė jam už tai pareiškė „griežtą papeikimą“ ir pagrasino, kad jeigu jis taip elgsis ateityje, tai bus pašalintas iš pareigų ir nubaustas dar griežtesne partizanine bausme<sup>14</sup>.

Nors detalių ir netrūksta, iš raudonųjų partizanų šaltinių ir po karo rašytų atsiminimų sunku spręsti, kaip ir kokiomis aplinkybėmis vyko Dargužių kaimo nuginklavimo akcija. Galima teigti, kad prieš pagrindinę kaimo nuginklavimo akcijos dalį, kurioje dalyvavo trys minėti būriai, buvo užpultas ir sunaikintas kaimo savisaugininkų branduolys, raudonųjų partizanų žargonu kalbant –

„ginkluota išdavikų saujelė“ ar „banditų grupelė“. T. Mončiunskas atsiminimuose išskyrė savo bendražygio, raudonojo partizano Jono Banelio vaidmenį: jis sėkmingai įvykdęs kažkokį paslaptinę „ypatingą uždavinį“, apie kurį nežinoję kiti operacijoje dalyvavę partizanai. Jį vykdant buvo paimtas į nelaisvę policininkas Kavaliauskas. Jis pristatytas į bazę ir vėliau partizanų „karo tribunolo“ „už Tėvynės išdavimą“ nuteistas mirties bausme ir sušaudytas<sup>15</sup>. Panevėžietis J. Banelis (Starkus) 1942 m. buvo desantu atsiųstas į Lietuvą. Veikdamas Rūdninkų girioje M. Afonino grupėje jis vykdė Raudonosios armijos Generalinio štabo specialiąsias užduotis. Turbūt todėl T. Mončiunskas ir M. Afoninas apie J. Banelį atsiliepė labai pagarbiai. 1958 m. M. Afoninas A. Sniečkui netgi rekomendavo suteikti J. Baneliui SSRS didvyrio vardą (po mirties)<sup>16</sup>. Vis dėlto J. Banelis veikė ne vienas, jis vadovavo „smogiamajai“ raudonųjų kovotojų grupei (joje buvo ir Margirio, vėliau A. Mickevičiaus būrio partizanas, pirčiupietis Antanas Uždavins ir kiti). Dargužiuose jie įsiveržė į namą, nuginklavo ne tik policininką Kavaliauską, bet ir grupę „banditų“, t. y. savisaugininkų, paėmė juos į nelaisvę ir išsivedė į mišką<sup>17</sup>. Po žiaurių kankinimų ir tardymų Kavaliauskas buvo sušaudytas, kiti Dargužių savisaugininkai palikti gyvi.

Raudonųjų partizanų veiksmai nuginkluojant Dargužius nėra visai aiškūs. Su kuo kaime kovojo kitos jų grupelės, demonstruodamos vienokias ar kitokias kovines savybes? Nėra duomenų, kad kaime joms kas nors būtų pasipriešinęs ginklu, neaišku, kodėl ir kaip dalis dargužiečių „pritarė“ partizanų veiksams, juos „parėmė“ ir kt.

Tolesnės kaimo nuginklavimo operacijos aplinkybės aiškėja iš buvusio raudonojo partizano, Dargužių nuginklavimo dalyvio Juliaus Sapatkos tik 1989 m. spaudoje paminėto fakto: Dargužių kaimas nuginkluo-

tas paėmus „įkaitais“ gyventojų karves<sup>18</sup> (ši faktą patvirtina ir senieji Dargužių gyventojai). Raudonieji partizanai surinko ir nusivarė dar besiganiusius pievose gyvulius, iš viso daugiau kaip 30 karvių. Matyt, tai galutinai ir palaužė daugelio kaimiečių ryžtą priešintis. Žmonės buvo priversti eiti prašyti grąžinti pagrobtus gyvulius. Dargužiams ultimatyviai kelta gyvulių ir kito turto sugrąžinimo sąlyga – nusiginklavimas, ginklų atidavimas, nesipriešinimas. Matyt, dalis kaimo gyventojų, siekdami atgauti gyvulius ir bijodami dar žiauresnių represijų, tik todėl ir „stojo partizanų pusėn“, reikalavo iš kaimo savisaugininkų nesipriešinti ir paklusti raudonųjų partizanų valiai. Vis dėlto raudonieji partizanai kaimui sugrąžino ne visus gyvulius<sup>19</sup>.

Taigi raudonųjų partizanų dokumentuose minimi „kovos veiksmai“, išskyrus J. Banelio grupės veiksmus, matyt, buvo tik suskirstytų į mažas grupes kovotojų veiksmai grobiant gyvulius, gal ir kitą gyventojų turtą.

Galima daryti išvadą, kad Dargužiai nuginkluoti ne ginkluotais veiksmais, juos užpuolus kaip Daržininkus, o panaudojus klasą, tam tikrą raudoniesiems partizanams nebūdingą veiksmų lankstumą, apskritai visą kompleksą priemonių: šantažą, grasinimus sudeginti, per savo agentūrą vykdytą demoralizuojamą agitaciją „iš vidaus“. Dargužių žmonės nebuvo pakankamai vieningi ir ryžtingi, todėl raudoniesiems partizanams pavyko suskaidyti ir supriešinti kaimo bendruomenę.

Puolant Daržininkus ir Dargužius raudonųjų partizanų taktika šiek tiek skyrėsi: Daržininkus siekta ne tik nuginkluoti, bet ir nubausti už kaime nukautą raudonąjį partizaną, o Dargužių gyventojus, laiku „supratusius padarytą klaidą“ mėginant ginkluotis – tik nuginkluoti.

Dargužiai buvo bene vienintelis apsiginklavęs Pietryčių Lietuvos kaimas, kurį par-

tizanams 1943 m. rudenį pavyko nuginkluoti. Nėra duomenų, kad dargužiečiai vėliau būtų ėmę ginklą į rankas ir konfrontavę su raudonaisiais partizanais. „Nugalėtame“ kaime 1943 m. pabaigoje buvo įkurta pagrindinė komunistų kuopelė, jos sekretoriumi tapo Antanas Gibneris (slapyvardis Antanas). Jis, matyt, aktyviai dalyvavo ir Dargužių nuginklavimo įvykiuose<sup>20</sup>. 1944 m. gegužę čia įkurta partizanų grupė<sup>21</sup>.

Nuginklavę kaimą, raudonieji partizanai jame buvo dažni svečiai. Pietryčių Lietuvoje (Onuškyje, Leipūnuose, Rūdiškėse ir kitur) dislokuoto 253-iojo lietuvių savisaugos bataliono 1-osios kuopos būrys 1944 m. birželio 13 d. vykdė žvalgybą Valkininkų apylinkėse. Valkininkuose sustojus poilsio, gautas pranešimas, kad Dargužiuose yra apie 30 ginkluotų banditų. Savisaugos bataliono būrys (iš viso 31 karys), sustiprintas Valkininkų policijos punkto 16 policininkų, tuoj pat išvyko į Dargužius, tačiau partizanai spėjo pasitraukti į mišką<sup>22</sup>.

Nėra pagrindo teigti, kad Dargužių kaimo gyventojų ir raudonųjų partizanų ryšiai buvo tvirti, nuoširdūs ir draugiški. Dargužiečius partizanai visai išnaudojo, net varė pjaustyti telefonų linijų stulpų ir vykdyti kitas diversijas prieš vokiečius. Daugelis kaimo žmonių raudonųjų partizanų bijojo ir jų nekentė, kai kurie vengdami represijų negyveno savo namuose, naktimis slapstėsi.

Buvęs sovietinis partizanas Leonas Žubikas (Žėrutis) savo atsiminimuose rašė: „Nuginklavome ir sunaikinome Dargužių kaimo lietuviškai vokiškus buržuazinius nacionalistus“<sup>23</sup>.

Tačiau partizanų ir Dargužių kaimo konfliktus bei įtemptus santykius atspindinčių duomenų nedaug. Nusiginklavę Dargužiai sovietinio pagrindžio šaltiniuose net nusipelnė palankių atsiliepimų. Galima rasti teiginių, kad kaimo savisaugininkai patys nusiginklavo ir atidavė ginklus raudoniesiems par-

tizanams, ne visai sklandžios ir savanoriškos kaimo nusiginklavimo aplinkybės buvo nutylimos.

Kaimo nuginklavimas ir nesipriešinimas raudoniesiems „banditams“, be abejo, kėlė vokiečių ir lietuviškosios administracijos pareigūnų nepasitenkinimą, kai kurių kaimo gyventojų savanoriškas ar priverstinis bendradarbiavimas su raudonaisiais partizanais visam kaimui grėsė kolektyvinėmis bausmėmis bei represijomis. T. Mončiunskas savo atsiminimuose teigė, kad už policininko Kavaliausko sušaudymą vokiečiai neva grasino sušaudyti 40 vietos gyventojų<sup>24</sup>. Tačiau sunku pasakyti, ar okupantų vokiečių bausmės ir represijos buvo realios.

Vis dėlto Dargužių kaimui vokiečių okupacijos metais nepavyko išvengti skaudaus ir tragiško likimo. Traukdamiesi iš Valkininkų apylinkių vokiečiai 1944 m. liepos 11 d. (?) padegė tiltą per Merkį, nuo jo užsidegė ir šiaudiniai kaimo trobesių stogai. Žmonės kalbėjo, kad vieną kitą kaimo kluoną vokiečiai galėjo padegti ir tyčia. 1944 m. vasara buvo labai karšta ir sausa, kaimas tuščias, žmonės nuo praeinančio fronto slėpėsi miške. Dargužiuose buvo apie 70 sodybų; nors subėgę žmonės mėgino gaisrą gesinti, Dargužiuose sudegė net 54 sodybos, t. y. apie du trečdaliai kaimo<sup>25</sup>.

Kadangi Dargužius nusiaubusio gaisro priežastys nėra visai aiškos, sovietinė propaganda jau pirmaisiais pokario metais Dargužius priskyrė prie vokiečių tyčia sudegintų kaimų. LKP(b) Trakų apskrities komiteto sekretorius M. Afoninas 1945 m. viename savo pranešime kalbėdamas apie „siaubingus hitlerininkų žvėriškumus“ apskirtyje Dargužius kartu su Ferma, Lazdėnais, Pirčiupiais ir kitais kaimais minėjo kaip okupantų vokiečių sudegintus neva už nepaklusnumą jų valdžiai<sup>26</sup>. Iš tikrųjų Dargužių kaimo tragedijos priežastys buvo kitokios.

## KRUVINAS KONFLIKTAS 1943 M. KŪČIŲ VAKARĄ GRINKAVOJE IR BABRAUNINKUOSE

Rūdninkų girioje veikusių raudonųjų partizanų būrių dokumentuose ir po karo rašytuose atsiminimuose dažnai minima 1943 m. gruodžio pabaigoje jų įvykdyta ginkluota akcija, kurios metu iš dalies ar visiškai sutriuškinta „Lukšos gauja“. Sovietiniuose šaltiniuose konkrečiai nenurodoma, kur ji veikė. T. Mončiunskas savo atsiminimų knygoje rašė, kad hitlerininkų sudaryta ir apginkluota, „aršaus darbo žmonių prieš“ Lukšos vadovaujama gauja veikė „vienaime Semeliškių valsčiaus kaime“<sup>27</sup>. Matyt, sovietiniais šaltiniais remdamasis istorikas Sigitas Jegelevičius teigia, jog Trakų apskrityje, Onušio valsčiuje sovietiniams partizanams skverbti toliau į vakarus ir plėšikauti trukdė Bakaloriškių „ir dar kažkoks kaimas, tikriausiai į Semeliškių pusę, kur buvo Lukšos vadovaujamas atkaklus savisaugos būrys“<sup>28</sup>.

Taigi raudonųjų partizanų ginkluoto konflikto su Lukšos savisaugininkais vaizdas iki šiol tebėra neaiškus ir iškraipytas, išlieka savotiška „baltąja dėme“ raudonųjų partizanų ir vietinės ginkluotos savisaugos konfliktų istorijoje.

Remiantis įvairiais šaltiniais ir įvykių liudytojų parodymais neabejojant galima teigti, kad raudoniesiems partizanams vėlų 1943 m. gruodžio 24-osios vakarą (t. y. Kūčių vakarą) buvo pasipriešinta Trakų apskrities Onušio ir Aukštadvario valsčių Grinkavos ir Babrauninkų kaimuose<sup>29</sup>. Sovietiniuose (ir kai kuriuose lietuviškuose šaltiniuose) dažnai minima vietinės ginkluotos savisaugos organizatoriaus ir vadovo Trakų apskrityje Lukšos pavardė iškreipta, tikroji pavardė – Adomas Lukšys.

Apie tai, koks konfliktas 1943 m. Kūčių vakarą įvyko Grinkavos ir Babrauninkų kai-

muose, galima spręsti iš sovietinio pogrindžio vadovo Trakų apskrityje M. Afonino 1943 m. gruodžio 26 d. į Maskvą LPJŠ viršininkui A. Sniečkui pasiųstos radiogramos: „Gruodžio 24 d. naktį 120 partizanų, vadovaujami Genio ir Sergejevo, įvykdė operaciją sutriuškinant Lukšos, savisaugos vadovo apskrityje, gaują, sudegino trobesius, sunaikino dalį jo gaujos. Mūsų nuostoliai – 4 žmonės žuvo, 3 sužeisti“<sup>30</sup>.

Iš raudonųjų partizanų kitų archyvinių dokumentų matyti, kad šioje operacijoje dalyvavo Rūdninkų girioje veikusių „Už tėvynę“, „Išlaisvintojo“, „Laisvosios Lietuvos“ būrių partizanai. Iš bazės Rūdninkų girioje raudonųjų partizanų rinktinis būrys Grinkavos ir Babrauninkų apylinkes pasiekė nužygiavęs apie 90 km kelią<sup>31</sup>.

Vien šie faktai rodo, kad raudonųjų partizanų baudžiamoji operacija Grinkavoje ir Babrauninkuose buvo išskirtinė. Dėl patirtų nuostolių ji buvo jiems pati nesėkmingiausia iš visų iki tol jų vykdytų akcijų prieš ginkluotų kaimų savisaugos dalyvius Pietryčių Lietuvoje (ir viena nesėkmingiausių per visą jų ginkluotų konfliktų istoriją vokiečių okupacijos metais).

Ją išskirtine galima laikyti ir daug platesne prasme. Lyginant su Daržininkų ir Dargužių kaimų puolimais ji parodė, kad raudonųjų partizanų užpuolimų objektais tampa ir gana toli vakaruose nuo jų bazių Rūdninkų girioje esantys kaimai. Taigi 1943 m. pabaigoje raudonieji partizanai stiprėjo, jų veiklos teritorija plėtėsi ir jie ėmė agresyviai skverbti iš Rūdninkų girios į Lietuvos gilumą.

Baudžiamąją operaciją prieš Grinkavos, Babrauninkų ir kitų kaimų savisaugininkus lėmė objektyvi raudonųjų partizanų padėtis Rūdninkų girioje. Kaip jau rašyta, jie negavo jokios pagalbos iš sovietinio užnugario, todėl jų egzistencijos palaikymas, iš esmės visas materialinis aprūpinimas gulė ant vietos gyventojų, pirmiausia Pietryčių Lietuvos

valstietijos pečių\*. Rūdninkų girioje įsikūrę kaimai buvo neturtingi, kad pakeltų tokią naštą, kai kurie jų (kaip rodė Daržininkų pavyzdys) ryžosi atkakliai gintis. Kita vertus, raudonieji partizanai savo pačių saugumo sumetimais vengė juose beatodairiškai šeiminkauti, nes vokiečių antipartizaninės jėgos galėjo griebtis atsakomųjų baudžiamųjų veiksmų, tuomet būtų kilęs pavojus jų bazėms ir telkimosi vietoms. Taigi Rūdninkų girioje susitelkusio gausaus sovietinio ginkluotojo pagrindžio spaudimą ėmė skaudžiai jausti vis tolesnių vietovių gyventojai.

Pažymėtini ir kiti šios baudžiamosios operacijos išskirtinimai, turėję įtakos jos eigai ir rezultatams. Žygiuodami „triuškinti“ Lukšio „gaujos“ raudonieji partizanai peržengė buvusią Lenkijos ir Lietuvos demarkacijos liniją. Kitaip negu Daržininkai, Dargužiai ir kiti lenkų okupuoto Vilniaus krašto lietuviški kaimai, kurie ginklavosi ir mėgino priešintis raudoniesiems partizanams, Trakų apskrities vakarinės dalies kaimai prieškariu gyveno nepriklausomoje Lietuvoje. Dėl skirtingų politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo sąlygų susiklostė ir daugiau ar mažiau skirtingos istorinės aplinkybės bei veiksniai kaimų savisaugai funkcionuoti. Svarbiausias veiksnys buvo čia vykdyta žemės reforma, kaimų išskirstymas vienkiemiais. Vienkiemių sistema sudarė sąlygas pažangiau ir racionaliau ūkininkauti, todėl čia atsirado ekonominiu-socialiniu atžvilgiu stipresnių, stambesnių individualių ūkių. Antisovietinio pasipriešinimo dalyvių gretas papildė žemės reformos metu iš nepriklausomos Lietuvos valdžios žemės gavę vietiniai mažažemiai, čia įsikūrę Lietuvos kariuomenės savanoriai, pasienio policijos pareigūnai ir kt. Apskritai visos nepriklausomo valstybinio gyvenimo sąlygos stiprino žmonių pilietinę savimonę ir patriotiškumą.

Vienkiemių sistema lėmė ir konkrečią kovos su kaimų savisauga specifiką. Į vienkiemius raudoniesiems partizanams buvo lengviau įsiskverbti, tačiau sunkiau vykdyti baudžiamąsias, represines akcijas. Daržininkai, Dargužiai ir kiti Vilniaus krašto kaimai buvo gatvinio tipo, jų gyventojus buvo lengviau šantažuoti, jiems grasinti ir bausti sudeginiu; kita vertus, iškilus pavojui, tokių kaimų gyventojams lengviau imtis kolektyvinių apsigynimo priemonių.

Kalbant apie konkrečią padėtį Trakų apskrities vakarinėje dalyje ir 1943 m. Kūčių vakaro įvykius Grinkavoje ir Babrauninkuose galima pasiremti autentiškais, unikaliais archyviniais šaltiniais – raudonųjų partizanų pagrobtais ir jų išsaugotais vietos gyventojų netrukus po įvykių rašytais laiškais. Šie laišakai tikriausiai tapo raudonųjų partizanų laimikiu 1944 m. sausio viduryje, kai jie pagrobė gabenamą paštą Panošiškių apylinkėse<sup>32</sup>, ar šiek tiek vėliau – sausio pabaigoje, kai užpuolė Trakus ir apiplėšė pašto įstaigą.

Jau pats pašto pagrobimo faktas rodo raudonųjų partizanų siautėjimo ir savavaliavimo Trakų apskrityje pobūdį bei mastus. Tačiau dar iškalbingesni žmonių rašyti laišškai. Viename iš jų Panošiškių seniūnijos Julijanavos kaimo gyventojas Jarlauskas Vladui Indrikoniui į Panevėžio apskritį rašė apie 1943 m. nelaimes ir išgyvenimus. Anot laiško autoriaus, „pirmoji“ (didžiausia) nelaimė – „banditai“, tose apylinkėse aplankę „beveik kiekvieną ūkininką po keliskart“. Vos spėjai sulaukt vakaro, štai jau čia ir „Lietuvos partizanai“. Liepia duoti valgyti ir gerti, o paskui kinkyti arklių ir vežti juos kokius 15–20 km. Arkliai grįžta po 4–5 dienų, kartais anksčiau. Rudenį, po Visų Šventųjų, pučiant stipriam vėjui buvo sudegintos Gervinės. Gaisrą sukėlė vienas „banditas“. Atėjęs į Gervines, jis „pri-

\* Plačiau žr.: *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 1(15), p. 145–147.

sikabino“ prie Vyšniausko ir uždegė visus jo trobesius. Netrukus užsidegė Arlauskų namas ir tvartas. Jei ne subėgę žmonės, būtų sudegusios visos Gervinės. Gaisras atrodė labai „žiauriai“. Spindžių kaime nuo balanės sudegė Karalevičių namas, o be „priežasties“ – Aidukevičių kluonas. Visą rudenį apylinkėje liepsnojo gaisrai<sup>33</sup>.

Nors buvusio Lietuvos ir Lenkijos pasienio (demarkacinės-administracinės linijos) apylinkėse niekada nebuvo ramu, vokiečių okupacijos metais dėl sovietinių partizanų veiklos padėtis čia ėmė darytis ypač nerimastinga. Kaip rašo Alfonsas Lukšys\*, jo tėvo ūkyje vieną 1943 m. pavakarę rinkosi aplinkiniai gyventojai, mokytojai, daug „nematyti“ asmenų. Jie po ilgų kalbų nutarė organizuoti ginkluotą pasipriešinimą<sup>34</sup>. Iš šių faktų ir iš to, kaip piktai apie Lukšą (Lukšį) (kaip apie „aršų darbo žmonių priešą“) atsiliepia T. Mončiunskas ir kiti sovietinio pogrindžio veikėjai, matyti, kad jis buvo ginkluoto pasipriešinimo sovietiniams partizanams šalininkas ir aktyvus vietinės savisaugos organizatorius Trakų apskrityje. A. Lukšys į ginkluotą savisaugą 1943 m. rudenį organizavo Grinkavos, Babrauninkų, Derionių, Pakalniškių ir Lausgenių kaimų vyrus. Šių vienkiemiais tarp kalvelių ir ežerų išsimėčiusių Onušio ir Aukštadvario valsčių kaimų savisaugininkai sudarė vietinės savisaugos organizacinį vienetą, kuris sovietiniuose šaltiniuose ir buvo vadinamas Lukšos vadovaujama „buržuazinių nacionalistų gauja“.

Iš Perlojos kilęs A. Lukšys<sup>35</sup> buvo ryžtingas, tvirto charakterio, išprusęs (mokėjo keletą kalbų), patriotinių pažiūrų ūkininkas, į Grinkavos apylinkes atnešęs „perlojietišką“ pasipriešinimo dvasią.

Grinkavos, Babrauninkų ir kitų aplinkinių kaimų vietinei ginkluotai savisaugai

1943 m. rudenį priklausė apie 30 vyrų. Savisaugininkų veikla (sargybų ėjimas ir kt.) dėl raudonųjų partizanų keliamo pavojaus nebuvo labai aktyvi, tačiau trukdė partizanams šeiminkauti ir savavaliauti, skverbti tolyn į Lietuvos gilumą. Tuo metu vyravo priešprieša tarp tų apylinkių patriotiškai, antisovietškai nusiteikusių žmonių ir išlikusio 1940–1941 m. sovietinio aktyvo, nuo pat vokiečių okupacijos pradžios besislapsčiusių raudonarmiečių ir pabėgusių vokiečių karo belaisvių<sup>36</sup>. Susikūrus savisaugai, priešprieša su stiprėjančiu sovietiniu pogrindžiu dar labiau padidėjo ir įgavo ryškų ginkluotą pobūdį.

A. Lukšys ne tik organizavo minėtų kaimų vyrus į ginkluotą savigyną, kaip kolektyvinį pasipriešinimo vienetą, bet ir stiprino savo ūkio prie Gilužio ir Gilandžio ežerų „gynybą“, rengėsi pasipriešinti „neprašytiems svečiams“. Lukšiai ginklavo ne tik oficialiai iš policijos gautais šautuvais. Karo pradžioje kurį laiką slapstęsis pas Lukšius raudonarmietis buvo palikęs rusišką automatą ir šovinių, sūnus Albinas iš Onuškyje sudegusio rusiško tanko parsigabeno priešlėktuvinį kulkosvaidį. Rūdiškių policijos vachmistras Adolfas Baublys (žmonos brolio sūnus) parūpino nemažai šaudmenų. Turėta net rankinių granatų. Įsigytame dvaro centre buvo gana didelis gyvenamasis namas, jo sienos neperšaunamos, o langai nakčiai uždangstomi paklodėmis, kad nebūtų galima įmesti granatų. Prie namo Lukšiai buvo išsikasę bunkerį su šaudymo angomis ir požeminiu įėjimu iš gyvenamojo namo.

A. Lukšio sutiktas Onuškyje tolimas giminaitis iš Valkininkų apylinkių V. Keršys, palaikęs ryšius su sovietiniu pogrindžiu, perspėjo jį apie gresiantį raudonųjų partizanų užpuolimo pavojų.

\* Adomo Lukšio sūnaus Alfonso (g. 1930 m.) liudijimas autoriui. Autorius nuoširdžiai dėkoja p. A. Lukšui už leidimą pasinaudoti jo parašyta autobiografija-atsiminimais ir kitą suteiktą vertingą informaciją.

Kaip minėta, 1943 m. spalio viduryje Rūdninkų girios sovietinio ginkluotojo pagrindžio vadovybė užsibrėžė kovoti ir su policijos bei iš sovietinių karo belaisvių sudarytomis formuotėmis. Gruodžio 12 d. raudonieji partizanai užpuolė vokiečių sargybą Valkininkų geležinkelio stotyje. Lietuvių policijos duomenimis, jie 1 vokiečių sargybinių nukovė, 3 sužeidė, 2 sargybiniai pabėgo. Svarbiausia, jie paėmė sunkųjį kulkosvaidį „Maksimas“, 18 granatų, šovinių; partizanų šaltinių duomenimis, ginklų trofėjai buvo dar didesni<sup>37</sup>.

Turint galvoje, kad 1943 m. rudenį Rūdninkų girioje žmonių skaičiumi labai išsiplėtęs sovietinis pagrindis itin stokojo ginkluotės, ypač šaudmenų, sėkmingas Valkininkų geležinkelio stoties užpuolimas, per kurį įsigytas sunkusis kulkosvaidis ir paimta kitos ginkluotės, paskatino Rūdninkų girios partizanų vadovybę griebtis baudžiamosios akcijos prieš A. Lukšio suorganizuotą savisaugą. (Galima priminti, kad 1944 m. balandį Rūdninkų girios raudonieji partizanai, vos tik gavę ginkluotės ir šaudmenų iš sovietinio užnugario, žiauriai susidorojo su Bakaloriškių kaimu, jį beveik visą (38 sodybas) sudegino<sup>38</sup>.)

A. Lukšos (Lukšio) savisaugininkų puolimą gana plačiai ir detalai aprašė T. Mončiunskas savo atsiminimų knygos skyrelyje, pavadintame „Buržuazinių nacionalistų gaujos galas“. Nušviečiant įvykius Grinkavoje ir Babrauninkuose, T. Mončiunsko, kaip ir kitų raudonųjų partizanų atsiminimus, deja, labai sunku laikyti patikimu istorijos šaltiniu. Tik kai kuriuos jo pateiktus faktus galima vertinti kaip apytikslius ar tikėtinius. Anot jo, operacijos tikslas buvo išplėsti partizaninę veiklą, „sulikviduoti kai kuriuose rajonuose veikusias buržuazinių nacionalistų gaujas“ (t. y. susikūrusias vietinės ginkluotos savisaugos struktūras). Tai rodytų iš anksto planuotą baudžiamąjį, represinį didelės operacijos pobūdį. Rengiantis operacijai

Rūdninkų girioje esą buvo paruošti ginklai, šaudmenys, maistas ir, svarbiausia, žmonės; partizanai rinkosi būrio „Už tėvynę“ teritorijoje, iš kurios turėjo prasidėti žygis į „banditų lizdą“. Operacija vykdyta „tikrai partizaniskai“ (t. y. tinkamu) oru – pradėjo snigti, pašalo, stojo tikra žiema. Puolamas kaimas (jo pavadinimas neminimas) turėjo būti apsuptas iš trijų pusių, iš ketvirtos pusės besiginantiems kelią pasitraukti turėjo užstoti dar neužšalęs ežeras. Žygio metu būriai netoli Trakų buvo sustoję poilsio ir kt.<sup>39</sup>

T. Mončiunskas raudonųjų partizanų veiksmus stengėsi pavaizduoti kaip iš anksto apgalvotą, suplanuotą, gerai parengtą ir įvykdytą didelę karinę operaciją. Visa kita jo pateikta informacija, išskyrus vieną kitą detalę, tėra jo lakios fantazijos vaisius, mažai atspindintis realią istorijos tikrovę, ir tipiškas pavyzdys, kaip buvę sovietiniai partizanai ją iškraipė ir kūrė mitus apie herojišką savo veiklą. Esą žygiuodami partizanai manevravo, stengėsi suklaidinti savisaugininkus, išvilioti juos iš savo „įtvirtinimų“. T. Mončiunskas mini kažkokius hitlerininkų karininkus ir kareivius, aprašydamas ginkluotą konfliktą net rašo apie „kai kur“ vykusias „durtuvų kautynes“. Stulbina jo pateikti priešiško nuostoliai – 38 nukauti, tarp jų 5 „hitlerininkų kareiviai“ ir kt. Jo žodžiais, buvo nukauti 4, sužeisti 5 raudonieji partizanai. Esą „Lukšos gauja“ buvo sutriuškinta, bet pačiam Lukšai pavyko pabėgti<sup>40</sup>.

T. Mončiunskas tokius nerealius skaičius ir kitas detales, matyt, pateikia norėdamas paaikškinti ir pateisinti raudonųjų partizanų patirtus skaudžius nuostolius, kuriuos vis dėlto jis buvo priverstas pripažinti.

Kas gi iš tikrųjų vyko 1943 m. Kalėdų naktį Grinkavoje ir Babrauninkuose, kokių įvykių rezultatai? Po daugiau kaip 60 metų sunku atkurti išsamų ir tikslų jų vaizdą, nors dar yra gyvų jų dalyvių ir tuos įvykius prisimenančių žmonių.

Iš tikrųjų įvykiai klostėsi daug paprasčiau, negu juos vaizdavo T. Mončiunskas. Žygiuodami į Grinkavos ir Babrauninkų apylinkes raudonieji partizanai pasiėmė vedliu Spindžių kaimo gyventoją Vincą Vaškevičių<sup>41</sup> (galbūt vedliais pakeliui paimta ir daugiau žmonių) ir įsakė juos nuvesti į Grinkavą pas A. Lukšį. Priartėjęs prie Grinkavos ir Babrauninkų kaimų, raudonųjų partizanų būrys, matyt, susiskirstė į dvi grupes. Viena jų nuslinko A. Lukšio, kita – Vaclovo Matonio sodybos Babrauninkų kaime link. Abi sodybos viena nuo kitos nutolusios apie 3 km.

Vėlyvą Kūčių vakarą (apie 10 val.) savisaugininkų sargybų nebuvo, tik šunys pajuto, kad prie sodybų artėja svetimi žmonės. Lukšiai po Kūčių vakarienės jau buvo nuėję miegoti. Vis pikčiau lojant šunims, nedegdami šviesų atsikėlė, pasiruošę ginklus. Netrukus pasigirdo beldimas į duris, įsakymas jas atidaryti, o jų neatidarius, nuaidėjo šūvis. Raudonųjų partizanų į langus sviestos granatos nuo įtemptų paklodžių atšoko. Jie buvo priversti nuo gyvenamojo namo atsitraukti. Netrukus į jį pasipylė smarki ugnis. Sunkųjį kulkosvaidį „Maksimas“ partizanai buvo pasistatę toliau nuo sodybos, ant kalniuko, kelių kryžkelėje, iš jo retkarčiais pašaudydavo (tačiau, matyt, neturėjo pakankamai šaudmenų). Adomas Lukšys ir švęsti Kalėdų susirinkę jo sūnūs – Vytautas, Albinas, Alfonsas, Jonas – gynėsi iš gyvenamojo namo ir iš įrengto prie jo bunkerio, atsišaudydami visais turimais ginklais (kulkosvaidžiu, automatu, šautuvais, pistoletais). Užpuolikams nepavyko paimti Lukšių „pozicijų“, uždegti tvirtai suręsto buvusio dvaro gyvenamojo namo.

Lukšiai matė, kaip raudonieji partizanai iš kautynių vietos tempė nukautus ar sužeistus savo draugus. Užpuolikai uždegė ir sudegino tik didelio ūkio kluoną. Iš tvarto jie mėgino išsivaryti galvijus. Į savo gyvulius šaudyti Lukšiai nesiryžo; įsitikinę, kad nėra pasalos, ir įsidrąsinę jie net sekė paskui be-

sivarančius jų galvijus partizanus, iš toli juos apšaudydami. Galvijai klusniai leidosi varomi tik iki upelio, kuriame buvo nuolat girdomi. Toliau varomų galvijų partizanai nesuvaldė, jie sugebėjo prisirišę prie vežimo išsivesti tik jauną eržilą<sup>42</sup>.

Nors ginkluoti kaimynai savisaugininkai į pagalbą neatėjo, palyginus gerai apsiginklavę Lukšiai, anksčiau ar vėliau tikėjęsi „raudonųjų“ ar „baltųjų“ užpuolimo, sugebėjo apsiginti savo jėgomis.

Daug sunkiau buvo gintis beveik tuo pat metu Babrauninkų kaime užpultiems Matoniams. Vaclovo Matonio sodyba stovėjo prie nedidelio Meškerėlio ežero, ūkyje buvo 22 ha žemės, jis turėjo du sūnus – Dominą ir Vaclovą ir tris dukteris. Matoniai sovietinio pogrindžio šaltiniuose vadinami aktyviais savisaugininkais, netgi A. Lukšio „padėjėjais“. Matyt, jau pažadinti iš miego broliai Matoniai čiupo šautuvus ir išbėgę į kiemą pamatė beįsiliepsnojančią uždegtą jų kluoną. Jie taip pat gynėsi atsišaudydami per gyvenamojo namo langus, tačiau medinė ūkininko troba sunkiai tiko gynybai. Kartu su broliais kovėsi ir jų sesuo Vladė, apie 25 metų mergina. Pasak vietinių žmonių, ji priklausė savisaugai, turėjo šautuvą ir taikliai iš jo šaudė. Matonių gyvenamąją trobą raudonieji partizanai uždegė. Vienas iš brolių išmetė per langą geldą, taip stengdamasis nukreipti raudonųjų partizanų dėmesį. Pas Matonius buvo prisiglaudusi evakuotų karo pabėgėlių iš Rusijos šeima (Onušio ir Aukštadvario apylinkėse jų buvo nemažai, vietiniai žmonės juos vadino „bežencais“). Įsisupęs į baltą paklodę ar staltiesę pabėgėlių šeimos galva rusas iššoko iš degančio namo šaukdamas „ką darote?“, „į savus šaudote, nešaudykite“ ir pan. Netikėtas pabėgėlių rusų pasirodymas, matyt, taip pat sutrikdė užpuolikų veiksmus.

Prisidengus tamsa, dūmais, pasinaudojus sumaištimi Matoniams pavyko ištrūkti iš

raudonųjų baudėjų apsupties. Žmonių pasakojimu, vienas iš brolių Matonių netgi įsimaišė tarp besitraukiančių užpuolikų ir nemažai jų nukovė ar sužeidė.

Gindama gimtąją sodybą žuvo tik V. Matonytė. Šokančią per langą iš liepsnojančio namo ją pakirto į galvą pataikiusi kulka. Ji rasta kautynių vietoje apdegusi su šautuvu rankose. Sudegė visa Matonių sodyba, trobesiai, galvijai ir visas kitas turtas. Iš visų sodybos trobesių nesudegęs liko tik svirnas<sup>43</sup>.

Taigi vokiečių okupacijos metais Pietryčių Lietuvoje veikusi ir išplitusi kaimų savišaugos istorija turi savo didvyrius ir savo aukas. Apie V. Matonytės žūtį jokiame sovietiniame šaltinyje net neužsimenama.

Matoniai taip pat nesulaukė kaimynų pagalbos. Užpuolę Lukšių ir Matonių sodybas ir sutikę įnirtingą pasipriešinimą, raudonieji partizanai, matyt, buvo priversti trauktis. Nėra patikimų duomenų, kad tą Kalėdų naktį jie būtų puolę kitas vienkiemiais išsibarsčiusias Grinkavos, Babrauninkų ir aplinkinių kaimų sodybas. Raudonųjų partizanų vadai, matyt, suprato, kad dideliame jų būriui ilgiau užtrukti toli nuo savo bazių, neturint šaudmenų atsargų, yra rizikinga. Nors neaišku, kiek sodybų iš anksto planuota užpulti, sutikus atkaklų pasipriešinimą teko pasitenkinti dviejų aktyviausių savišaugininkų sodybų užpuolimu.

Lukšių ir Matonių sodybų puolimas raudoniesiems partizanams brangiai kainavo. Jų patirti nuostoliai ir kitos puolimo detalės atspindėjo Rūdninkų girios partizanų vadovybės tuoj pat po įvykių, 1943 m. gruodžio 26 d. rusų kalba rašytame įsakyme. Šis dokumentas įdomus ne tik konkrečia informacija apie žuvusius raudonuosius partizanus, bet ir savotiškai išraiškinga, sunkiai išverčiama sovietine frazeologija bei patosu. Jis gerai atskleidžia didelės dalies Pietryčių Lietuvoje veikusių raudonųjų partizanų mentalitetą, ypač niekinantį požiūrį

į jiems mėginusius priešintis ūkininkus – kaimų savišaugininkus. Dokumente rašoma: „1943 m. gruodžio 24 d. naktį į 25 d. raudonųjų partizanų jungtinis būrys turėjo žiaurų mūšį su fašizmo agentais, su lietuvių tautos išdaviko Lukšos niekingos gaujos kraujo ištroškusiais banditais. Šioje žiaurioje kovoje su mūsų socialistinės tėvynės priešais nuo priešų kulų krušos drąsiųjų mirtimi be galo atsidavę tėvynei motinai žuvo mūsų bebaimiai didvyriai, būrio „Laisvoji Lietuva“ raudonieji partizanai: Plotnikov Semion Fedorovič, g. 1919 m., Milner Josif Nikitovič, g. 1922 m., Gudnev Aleksej Vasiljevič, g. 1908 m., Levin Michail Lebovič, g. 1922 m. Visi jie žuvo kaip didvyriai, kovotojai už Tėvynę, ir mūsų Didžioji Tarybinė Tėvynė, mūsų nemari daugianacionalinė Tarybinė liaudis amžiams išsaugos jų atminimą kaip apie kovotojus už daugianacionalinės tėvynės laisvę, kaip apie kovotojus prieš kraugeriškąją fašizmą.

Žuvo mūsų brangūs kovos draugai ir bičiuliai Senia, Josifas, Miša ir Lioša. Mums širdis skauda dėl jų žūties, bet mes didžiujamės jų mirties heroizmu ir narsa. Mes įsitikinę, kad reikalas, už kurį jie padėjo savo bebaimes galvas, nugalės greitai, galutinai, amžiams“<sup>44</sup>.

Žuvęs S. Plotnikovas buvo kilęs iš tolimojo Altajaus krašto, A. Gudnevas – iš Stalino (nuo 1961 m. – Doneckas) srities. Tik M. Levinas ir Joselis Milneris buvo vietiniai Lietuvos žydai (pastarasis iš Onušio valsčiaus Panošiškių kaimo), juos galima laikyti vienais pirmųjų žuvusių Rūdninkų girios partizanų žydų. Be žuvusių, buvo ir sunkiai sužeistų raudonųjų partizanų<sup>45</sup>.

Nemažai grupei operacijoje dalyvavusių partizanų Rūdninkų girios vadovybė pareiškė padėką<sup>46</sup>, nors ir ne visai aišku, kur ir kada vykdydami šią baudžiamąją operaciją raudonieji partizanai pademonstravo „heroizmą ir narsą“.

Kaip minėta, baudžiamoji akcija raudonųjų partizanų dokumentuose buvo įvardijama kaip „Lukšos gaujos sutriuškinimas“, ja didžiuotasi kaip ir Bakaloriškių kaimo sudeginiu 1944 m. Tačiau apibendrinantys konkretūs duomenys apie Grinkavos ir Babrauninkų puolimą raudonųjų partizanų vadų ataskaitose prieštaringi; kaip ir kitais atvejais, ryški tendencija perdėti jo rezultatus, pasigirti. Antai vieno iš operacijoje dalyvavusio būrio „Už tėvynę“ dokumentuose vienur rašoma, jog buvo sudegintos Lukšos (Lukšio) ir jo „padėjėjo“ (Matonio) sodybos, kitur – kad sudeginta net 5 kiemai (sodybos)<sup>47</sup>. Galimas daiktas, jog kitos sodybos sudegintos kažkur kitur, pakeliui į Grinkavos ir Babrauninkų kaimų apylinkes žygiuojant iš Rūdninkų girios ar grįžtant į ją.

Tragiški Grinkavos ir Babrauninkų įvykiai atsispindi minėtuose netrukus po įvykių vietos gyventojų rašytuose laiškuose, kuriuos pagrobė raudonieji partizanai. Jau cituotas Jarlauskas savo laiške rašė, kad V. Vaškevičiaus į Grinkavą nuvesti banditai uždegė kluoną ir liepė jam pažadinti žentą. Šis pabudęs ėmė atsišaudyti, vos nenušovė paties Vaškevičiaus. Lukšiui raudonieji partizanai esą „nieko nepadarė“, o jis juos 8 nukovė. Tą pačią naktį buvo sudegintas Lukšio kaimynas, per kautynes žuvo jo duklė, o jos tėvas nukovė 5 banditus. „Štai kokios buvo mūsų krašte Kūčios“, – reziumavo laiško autorius<sup>48</sup>.

Aukštadvario gyventoja M. Vinevičienė savo sūnui Antanui Vinevičiui į Tauragę 1944 m. sausio 15 d. laiške rašė: „Tiesą pasakius, pas mumi, tik ne miestelyje, priviso gana daug įvairių banditų. Kūčios naktį Babrauninkuose sudegino Matonių visus trobesius su visais gyvuliais ir Matonytę Vladę nušovė, o tą pačią naktį Lukšio klotimą sudegino. Banditų buvo atvykę apie 200 asmenų. Tai dabar visi pagalbiniai policininkai [t. y. savisaugininkai. – R. Z.] su šeimom ir visu turtu atsikraustė gyventi į miestelį“.

Laiško autorės teigimu, Aukštadvario valsčiuje „buvo apie 900 karo atbėgėlių baltgudžių nuo Vitebsko, daugiausia vaikų, moterų ir senelių“<sup>49</sup>.

Aukštadvario gyventojas Stanislovas Cibulskas 1944 m. sausio 16 d. laiške J. Venzlauskiui į Vokietiją (jis dirbo Fuldos metalo fabrike) klausė, ar jis nepažinojo Lukšio iš Grinkavos ir Matonių – Domino ir kitų iš Babrauninkų, ir pranešė, kad Naujųjų metų naktį banditai sudegino Matonių namą, kluoną ir tvartą su gyvuliais, nušovė Matonytę, sudegino Lukšio kluoną su javais, paėmė arklį. (Jo žodžiais, į Aukštadvario valsčių privežta daug rusų pabėgėlių iš Vitebsko srities<sup>50</sup>.)

Cituotuose laiškuose, savaime suprantama, nemažai smulkių netikslumų, trūksta įvykių detalių (tolimesnių vietovių gyventojai jų ir negalėjo žinoti), perdėti raudonųjų kovotojų nuostoliai. Tačiau jie akivaizdžiai patvirtina tragiškus įvykius Grinkavoje ir Babrauninkuose 1943 m. Kalėdų naktį, jų sukeltą įspūdį, parodo raudonųjų partizanų įvykdytos operacijos baudžiamąjį, represinį pobūdį, įvardija sovietiniuose šaltiniuose nutylimą V. Matonytės žūtį ir kt.

Kaip Grinkavoje ir Babrauninkuose raudonųjų partizanų įvykdyta išskirtinė baudžiamoji akcija paveikė tolesnę ginkluoto konflikto tarp raudonųjų partizanų ir kaimų savisaugininkų eigą Pietryčių Lietuvoje? Be abejo, poveikis buvo prieštaringas. T. Mončiunskas savo atsiminimų knygoje rašė, jog po Lukšos „gaujos“ sutriuškinimo „žmonės jau tvirtai tikėjo, kad tarybiniai partizanai – jėga, kad išdavikų laukia teisėta ir neišvengiama bausmė, kad ateis diena, kai kraštą vėl išlaisvins Tarybinė armija“<sup>51</sup>. Šiuose žodžiuose buvo dalis tiesos, raudonųjų partizanų pavojus darėsi akivaizdus, sėjo baimę ir lėmė žmonių veiklos motyvus.

J. Bucylinas, buvęs Onušio valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininkas, savo gan padrikuose atsiminimuose apie 1943–1944 m. įvy-

kios rašė, jog buvo sunaikinti [A.] Lukšos „sėbrai“ Matoniai, [Kostas] Virganavičius, užpultas ir priverstas slapstytis [A.] Lukša, stipri jo „gauja“, persekiojama raudonųjų partizanų, buvo priversta slapstytis, „pasidaryti laisviau ir drąsiau“ dirbti pagrindinį komunistinį darbą<sup>52</sup>.

Kalbėti apie A. Lukšio ir kitų organizuotos savisaugos narių „sutriuškinimą“ nebuvo jokio pagrindo. Nors Lukšiai ir kitos aktyviausių savisaugininkų šeimos, kurioms grėsė raudonųjų partizanų represijos ir kerštas, iš tikrųjų persikėlė į Aukštadvarį ir kitur, ginkluota savisauga nenustojo egzistuoti, pasipriešinimas tęsėsi. Antai 1944 m. vasario 4 d. Tolkiškių kaime įvyko raudonųjų partizanų ir A. Lukšio savisaugininkų ginkluotas susidūrimas. Puolant K. Virganavičiaus sodyboje buvusius savisaugininkus, buvo sunaikinti sužeistas raudonųjų partizanų grupės vadas Bronius Mikuckis (Ūsas)<sup>53</sup>, savisaugininkai Vaclovas Čiupalas ir K. Virganavičius pateko į raudonųjų partizanų nelaisvę ir buvo sušaudyti raudonųjų partizanų bazėje Inklėriškių miške.

Sužinoję apie Bakaloriškių kaimo užpuolimą 1944 m. balandį (per Velykas), A. Lukšio savisaugininkai skubėjo į pagalbą šio kaimo žmonėms<sup>54</sup>.

Grinkavos ir Babrauninkų kaimų gyventojų bei ginkluotų savisaugininkų užpuolimą galima vertinti kaip didelę raudonųjų partizanų baudžiamąją akciją, įvykdytą iš jų bazių Rūdninkų girioje į gilų „priešo“ – kaimų savisaugininkų užnugarį, siekiant išplėsti savo veiklos ir įtakos sritį. Tačiau, kaip minėta, ją galima laikyti ir nesėkmingiausia raudonųjų partizanų karine akcija 1943 m. ne tik prieš kaimų savisaugininkus, bet ir apskritai bet kokia karine akcija Pietryčių Lietuvoje. Ryžtingas Grinkavos, Babrauninkų ir kitų kaimų gyventojų pasipriešinimas ilgam pristabdė raudonųjų partizanų skverbimąsi iš Rūdninkų girios į Lietuvos gilumą.

Ginkluotas atkirtis, gautas Grinkavoje ir Babrauninkuose, raudonųjų kovotojų nuostoliai ir pralietas kraujas kėlė ypač didelį jų įniršį prieš kaimų „sargybas“. Kaip žinoma, 1944 m. sausio pabaigoje raudonųjų partizanų dėmesys nukrypo į kitą (rytinę) Rūdninkų girios pusę; Eišiškių apskrityje, Jašiūnų valsčiuje jie užpuolė Kaniūkų kaimą ir žiauriai susidorojo su juo.

Sunku suprasti ir konkrečiais istorijos faktais paaiškinti raudonųjų partizanų įvykdytos baudžiamosios akcijos prieš Kaniūkų kaimą žiaurumo priežastis bei šios akcijos aplinkybes. Galbūt raudonųjų partizanų įniršį ir žiaurumą galima aiškinti jų nesėkme Grinkavoje ir Babrauninkuose, šiuose kaimuose patirtais jų nuostoliais?

Beje, raudonųjų partizanų vadas T. Mončiunskas savo atsiminimuose aprašydamas kruvinus įvykius jo konkrečiai neišvardytame „vienne Semeliškių valsčiaus kaime“ minėjo, kad jame buvo nukauti 38 „priešai“<sup>55</sup>. Iš tikrųjų tiek žmonių per raudonųjų partizanų baudžiamąją akciją nužudyta ne Grinkavoje, o Kaniūkuose. Ši T. Mončiunsko „klaida“ irgi kelia mintį apie sovietinio pogrindžio dviejų represinių akcijų tarpusavio ryšį.

Galbūt dėl nesėkmingo, raudonųjų kovotojų nemažų aukų pareikalavusio konflikto Grinkavoje (ir Babrauninkuose) sovietiniuose šaltiniuose ir nebuvo minimas šio kaimo pavadinimas.

Daržininkų, Dargužių, Grinkavos ir Babrauninkų puolimai buvo didžiausios raudonųjų partizanų baudžiamosios operacijos 1943 m. kovojant su išplitusia kaimų savisauga Pietryčių Lietuvoje. Be jų, būta nemažai smulkesnių, tačiau skaudžių ir dramatiškų ginkluotų susidūrimų bei konfliktų, kurių metu neišvengta žmonių aukų. Antai 1943 m. lapkritį „Dainavos partizano“ būrio partizanai Alytaus apskrities Varėnos valsčiaus Druckūnų kaime, apkaltinę organizuojant apylinkės „buožes“ į kovą su sovietiniais partiza-

nais, užpuolė Vasiliausko sodybą. Vasiliauskai, tėvas ir sūnus, gynėsi apie tris valandas, kol abu žuvo. Žuvo ir raudonasis partizanas<sup>56</sup>. Eišiškių apskrities Valkininkų valsčiaus Krūminių kaimo savisaugininkai 1943 m. gruodžio 13 d. nušovė A. Mickevičiaus būrio partizaną Aleksandrą Blizejevą<sup>57</sup>. (1944 m. išplieskė šio kaimo savisaugininkų konfliktas ir su lenkų Armijos krajos partizanais.)

Rūdninkų girios raudonųjų partizanų vadai savo ataskaitose gyrėsi 1943 m. rudenį iš viso nuginklavę 124 savisaugininkus<sup>58</sup>. Nors šie skaičiai ir padidinti, vis dėlto jie at-

skleidžia ūkininkų terorizavimo mastus, slepia įtampas bei dramas; juk ginklas buvo turtas, su kuriuo niekas nenorėjo gražiuoju atsisveikinti.

Aprašyti, paminėti ir nepaminėti konfliktai stiprina raudonųjų partizanų – vadų ir eilinių kovotojų įniršį, neapykantą kaimų savisaugininkams, jie „kaupė“ patirtį vykdydami naujas represines, baudžiamąsias operacijas prieš juos. Visa tai tiesiogiai ar netiesiogiai lėmė raudonųjų partizanų ir kaimų savisaugininkų dramatiškus konfliktus 1944 m.<sup>59</sup>

### Nuorodos

<sup>1</sup> Vilniaus apygardos komisarinio tarėjo K. Kalandros 1942 m. gegužės 2 d. raštas Vilniaus ir Trakų apskričių viršininkams, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-500, ap. 1, b. 2, l. 384. Raudonieji partizanai nepripažino okupantų vokiečių įvykdytų administracinių pertvarkymų ir Valkininkų valsčių priskyrė Trakų apskrčiai.

<sup>2</sup> Stanislovo Jankūno atsiminimai, 1961 m. (rankraštis), Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 17637, ap. 1, b. 301, l. 51–53.

<sup>3</sup> S. Sinkevičius, *Pirčiupiai: Dokumentinė apybraiža*, V., 1977, p. 20.

<sup>4</sup> LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto 1943 m. spalio 16 d. posėdžio protokolas Nr. 4, LYA, f. 51, ap. 51, b. 7a, l. 4.

<sup>5</sup> Ibid., l. 4; Lietuvos partizaninio judėjimo štabo (toliau – LPJŠ) viršininko A. Sniečkaus 1944 m. laiškas „Visiems“ [sovietinio pagrindžio Lietuvoje vadovams] Nr. 96, ibid., f. 16895, ap. 2, b. 191, l. 35.

<sup>6</sup> LPJŠ viršininko A. Sniečkaus 1944 m. kovo 26 d. radiograma M. Afoninui (Petruui), ibid., f. 1, ap. 1, b. 401, l. 282.

<sup>7</sup> Būrių vadovybės 1943 m. gruodžio 3 d. įsakymas Nr. 13 būriams „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lietuva“, ibid., f. 51, ap. 51, b. 3, l. 24.

<sup>8</sup> J. Mušinskienė, „Netiesa apie Pirčiupį“, *Gimnasis kraštas*, 1990, spalio 4–10.

<sup>9</sup> M. Kazlauskas asmens byla, LYA, f. 47, ap. 2, b. 48, l. 2–3, 8.

<sup>10</sup> J. Mušinskiene, op. cit.

<sup>11</sup> LYA, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 560.

<sup>12</sup> Ibid., f. 12, ap. 3, b. 3, l. 9.

<sup>13</sup> Raudonųjų partizanų vadų Genio (F. Pušakovo), Žvirblio (T. Mončiunsko), Sergejaus (S. Sergejevo) 1943 m. gruodžio 3 d. įsakymas Nr. 13 būriams „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lietuva“, ibid., f. 51, ap. 51, b. 3, l. 24–25; Būrio „Už tėvynę“ įvykdytos kovinės užduotys, ibid., f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6.

<sup>14</sup> Būrių vadovybės 1943 m. gruodžio 3 d. įsakymas Nr. 13, ibid., f. 51, ap. 51, b. 3, l. 24–25.

<sup>15</sup> T. Mončiunskas, *Rūdninkų girios partizanai*, V., 1959, p. 223–224.

<sup>16</sup> M. Afonino 1958 m. balandžio 12 d. laiškas A. Sniečkui, LYA, f. 16895, ap. 2, b. 170, l. 94. J. Banelis po karo buvo Trakų apskrities vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas, žuvo 1945 m. pradžioje kovodamas su Lietuvos partizanais.

<sup>17</sup> LKP(b) Trakų apskrities komiteto sekretoriaus M. Afonino 1945 m. vasario 8 d. pranešimas LKP(b) CK apie [Trakų] apskrities komiteto darbą vokiečių okupacijos metais ir partinės organizacijos eilinius uždavinius likviduojant vokiečių okupacijos padarinius apskrityje, ibid., f. 1771, ap. 7, b. 83, l. 49; Sovietinio partizano A. Uždavinio asmens byla, ibid., f. 8, ap. 1, b. 94, l. 2.

<sup>18</sup> J. K. Burdulis, „Žmogžudžiai greta mūsų“, *Atgimimas*, 1989, balandžio 28.

<sup>19</sup> Dargužių gyventojų Stasio Puzo (g. 1915 m.) 2004 m. liepos 8 d. liudijimas autoriui.

<sup>20</sup> A. Gibneris gimė 1910 m. Dargužiuose, dirbo Valkininkų popieriaus fabrike, miško darbuose, tarnavo Lenkijos kariuomenėje. Sovietų valdžios metais dirbo milicininku, nespėjo pasitraukti į SSRS. Vokiečių okupacijos laikotarpiu gyveno ir dirbo Vilniuje, 1942 m. buvo kalinamas. Išėjęs iš

kalėjimo, užmezgė ryšius su sovietiniu pagrindžiu, 1943 m. spalį tapo „Už tėvynę“ būrio partizanu, į partizaninę veiklą įtraukė ir savo žmoną. Jo šeima gyveno Rūdninkų girioje, nuošaliame Inklėriškių kaime. 1944 m. balandį vokiečiai, vykdydami anti-partizaninę akciją Inklėriškėse, jo žmoną ir tris vaikus suėmė ir sušaudė; vokiečių aviacijai bombarduojant kaimą, žuvo ir sūnus Kazimieras, žr.: A. Gibnerio 1944 m. autobiografijos, LYA, f. 164, ap. 164, b. 11, l. 65; f. 47, ap. 1, b. 40, l. 1. A. Gibnerio ir jo šeimos istorija atspindi skaudžius likimus žmonių, susiejusių savo gyvenimą su sovietiniu pagrindžiu.

<sup>21</sup> LKP(b) Trakų apskrities pagrindinio komiteto 1943 m. gruodžio 29 d. posėdžio protokolas Nr. 13, *ibid.*, f. 51, ap. 51, b. 7a, l. 11; M. Afonino 1944 m. gegužės 25 d. radiograma LPJŠ viršininkui A. Sniečkui, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 412, l. 289.

<sup>22</sup> 253-iojo savisaugos bataliono 1-osios kuopos vado lt. B. Šimkonio 1944 m. birželio 15 d. raportas bataliono vadui, LCVA, f. R-666, ap. 1, b. 7, l. 27; 253-iojo savisaugos bataliono kovos veiksmų dienoraštis, *ibid.*, b. 5, l. 77.

<sup>23</sup> L. Žubiko (Žėručio) 1958 m. kovo 10 d. ataskaita, LYA, f. 47, ap. 2, b. 39, l. 8.

<sup>24</sup> T. Mončiunskas, *op. cit.*, p. 226.

<sup>25</sup> St. Puzo liudijimas autoriui.

<sup>26</sup> M. Afonino pranešimas, LYA, f. 1771, ap. 7, b. 83, l. 38; B. Bazevičius, A. Stankevičius, „Penkiolika metų“, *Valstiečių laikraštis*, 1955, liepos 21.

<sup>27</sup> T. Mončiunskas, *op. cit.*, p. 276.

<sup>28</sup> S. Jegelevičius, *Nemunaitis ir jo parapija*, 2-oji knyga, V., 2002, p. 1018.

<sup>29</sup> Apie tai galima spręsti ir iš baudžiamojoje operacijoje dalyvavusio raudonųjų partizanų būrio „Už tėvynę“ archyvinių dokumentų: „Lukšos gaujos triuškinimo“ operacija vykdyta Grinkavos ir Babrauninkų kaimų apylinkėse, žr.: „Už tėvynę“ būrio kovos veiksmų suvestinė, LYA, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6.

<sup>30</sup> *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 540.

<sup>31</sup> „Už tėvynę“ būrio kovos veiksmų suvestinė, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 6.

<sup>32</sup> Gabentas paštas su gyventojų laiškais Panošiškių apylinkėse galėjo būti pagrobtas 1944 m. sausio 17 d., žr.: „Už tėvynę“ būrio kovos veiksmų suvestinė, *ibid.*

<sup>33</sup> *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 112, l. 2.

<sup>34</sup> A. Lukšio autobiografija-atsiminimai, p. 3, Alfonso Lukšio asmeninis archyvas.

<sup>35</sup> Adomas Lukšys gimė 1890 m. Perlojoje, ūkininkų šeimoje. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą išvyko į

JAV, užsidirbęs pinigų nupirko „šipkartę“ to paties kaimo merginai Marijai Baublytei ir su ja JAV susituokė. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, A. Lukšys su žmona ir trimis vaikais sugrįžo į Lietuvą, dalyvavo Perlojos parapijos komiteto veikloje; šis komitetas buvo išrinktas 1918 m. rudenį ir paskelbė „nepriklausomą Perlojos respubliką“. Vėliau gyvenimas nebuvo lengvas. Lietuvos ir Lenkijos demarkacijos linija perkirto ūkį, Lietuvos pusėje liko 10 ha, Lenkijos – 7 ha. 1935 m. lenkų valdžia šią žemę atėmė. Be žemės ūkio, šeimos nariams teko verstis įvairiais kitais darbais. 1937 m. A. Lukšys nusipirko Lietuvos valdžios išparceliuoto Grinkavos dvaro centrą, iš viso apie 50 ha. Po SSRS–Vokietijos karo dalyvavo Lietuvos partizanų veikloje, 1946 m. sovietų valdžios buvo nuteistas 25 m. Kalėjo Mordovijoje. Po J. Stalino mirties 1954 m. grįžo į Lietuvą. Mirė Simne 1963 m. balandžio 26 d. Ten ir palaidotas. Žr.: A. Lukšio autobiografija-atsiminimai, p. 1.

<sup>36</sup> Žr.: J. Bucylinio 1958 m. balandžio 28 d. autobiografija-atsiminimai, LYA, f. 51, ap. 51–2, b. 9, l. 15–19.

<sup>37</sup> Lietuvių policijos 1943 m. gruodžio 8–14 d. pranešimų suvestinė, *ibid.*, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 15; M. Afoninas 1943 m. gruodžio 19 d. radiograma A. Sniečkui pranešė, kad nukauti 6 vokiečiai, 2 sužeisti, paimtas sunkusis kulkosvaidis „Maksimas“, 6 šautuvai, 200 šovinių, 6 granatos, *ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 409, l. 485. Šios akcijos rezultatai atsispindi ir raudonųjų partizanų atsiminimuose. Vienas iš jų vadų M. Osadčis po karo rašė, kad buvo paimta 1 sunkusis kulkosvaidis „Maksimas“, 2 rankiniai kulkosvaidžiai, 16 šautuvų, 4 automatai, 3 šovinių ir 2 granatų dėžės, nukauta 16 vokiečių kareivių ir Valkininkų stoties komendantas, žr.: M. Osadčij, *Apie „Išlaisvintojo“ būrio kovinę veiklą*, atsiminimai, 1950 m. (rankraštis, rusų k.), *ibid.*, f. 3377, ap. 3377, b. 810, l. 14, 16.

<sup>38</sup> Žr.: R. Zizas, „Bakaloriškių sunaikinimas“, *Genocidas ir rezistencija*, 2002, Nr. 2(12), p. 233, 239.

<sup>39</sup> T. Mončiunskas, *op. cit.*, p. 275–278.

<sup>40</sup> *Ibid.*, p. 277, 279–280.

<sup>41</sup> Jono Lukšio liudijimas. Apie tai galima spręsti ir iš minėto Julijanavos kaimo gyventojų Jarlausko laiško: „Kūčių naktį atvyko į Spindžių kaimą daug banditų ir liepė Vincui Vaškevičiui nuvežti juos pas jo žentą Lukšį į Grinkavą“, LYA, f. 1, ap. 1, b. 112, l. 2–3. V. Vaškevičiaus žentas buvo Adomo Lukšio sūnus Albinas.

<sup>42</sup> A. Lukšio autobiografija-atsiminimai, p. 4–5.

<sup>43</sup> Babrauninkų kaimo gyventojų Česlovo Razmislavičiaus (g. 1930 m.), Vytauto Paplausko (g. 1932 m.) liudijimai autoriui. Apie V. Matonytę ir visą Matonių šeimą surinkti daugiau duomenų, deja, nepavyko. V. Matonytė buvo palaidota Babrauninkų kaimo kapinaitėse. Dominas Matonis vokiečių okupacijos pabaigoje pasitraukė į Vakarų, Vaclovas po karo gyveno ir mirė Lietuvoje.

<sup>44</sup> Raudonųjų partizanų vado Genio (F. Pušakovo), komisaro Žvirblio (T. Mončiunsko), štabo viršininko Sergejaus (S. Sergejevo) 1943 m. gruodžio 26 d. įsakymas Nr. 18 būriams „Už tėvynę“, „Išlaisvintojas“, „Laisvoji Lietuva“, Rikiuotės sritis, LYA, f. 51, ap. 51, b. 3, l. 30.

<sup>45</sup> Žuvusių raudonųjų partizanų registracijos sąsiuvinis, *ibid.*, f. 51, ap. 51–1, b. 1, l. 1–4. Kaip sunkiai sužeisti Grinkavoje minimi „Už tėvynę“ būrio partizanas Jevgenijus Šestakovas, buvęs raudonarmietis, jaun. leitenantas Anatolijus Semenovychas ir kt., *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1a, vokas Nr. 6, l. 2–3.

<sup>46</sup> *Ibid.*, l. 31.

<sup>47</sup> „Už tėvynę“ būrio kovos veiksmų suvestinė, 1944 m., *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1, l. 3, 6.

<sup>48</sup> *Ibid.*, f. 1, ap. 1, b. 112, l. 2–3.

<sup>49</sup> *Ibid.*, b. 106, l. 24.

<sup>50</sup> *Ibid.*, l. 20.

<sup>51</sup> T. Mončiunskas, *op. cit.*, p. 280.

<sup>52</sup> LYA, f. 51, ap. 51–2, b. 9, l. 17–18.

<sup>53</sup> *Ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 1a, vokas Nr. 6, l. 1–2.

<sup>54</sup> Alfonso Lukšio liudijimas autoriui.

<sup>55</sup> T. Mončiunskas, *op. cit.*, p. 276, 280.

<sup>56</sup> Buvusio raudonojo partizano V. Ožkučio atsiminimai, 1952 m. (rankraštis), LYA, f. 3377, ap. 3377, b. 816, l. 12–13. V. Ožkutis, matyt, klaidingai nurodė Vasiliausko vardą – Petras. M. Vasiliauskaitės-Kvaraciejienės liudijimu, jos tėvas Zigmas Vasiliauskas (g. 1903 m. Druckūnų kaime) tarnavo Lietuvos pasienio policijoje, vokiečių okupacijos metais iš tikrųjų organizavo pasipriešinimą raudoniesiems partizanams. Jų sodyba užpulta 1943 m. lapkričio

13 d. Kautynėse su partizaniais Z. Vasiliauskas žuvo, jo 22 m. amžiaus sūnus Jonas buvo sunkiai sužeistas ir mirė Alytaus ligoninėje, žr.: M. Vasiliauskaitės-Kvaraciejienės 1999 m. birželio 17 d. kreipimasis į LYA dėl archyvinės pažymos apie tėvo žūtį.

<sup>57</sup> A. Blizejevo žūties ir palaidojimo vietos nustatymo aktas, LYA, f. 3377, ap. 11, b. 9, l. 66–67.

<sup>58</sup> M. Afonino, G. Pušakovo asmens bylos, *ibid.*, f. 47, ap. 1, b. 5, l. 10; b. 142, l. 11.

<sup>59</sup> Daugelis raudonųjų partizanų, dalyvavusių puolant Grinkavos ir Babrauninkų savisaugininkus, dalyvavo ir Kaniūkų, Bakaloriškių bei kitose 1944 m. raudonųjų partizanų vykdytose didžiausiose baudžiamosiose akcijose. Antai S. Sergejevas vadovavo Bakaloriškių sudeginimo akcijai. Kitaip susiklostė F. Pušakovo (Genio) (g. 1913 m.) likimas. 1944 m. pradžioje Rūdninkų girios partizanų gydytojai nustatė, kad jis serga sunkia sifilio forma; ši jo liga kėlė didelį pavojų Rūdninkų girios partizanams, jį išgydyti miško sąlygomis buvo neįmanoma. G. Zimanas labai stengėsi išgelbėti G. Pušakovą kaip „vertingą draugą, turėjusį didelių kovinių nuopelnų“, prašė A. Sniečkų atsiųsti į Rūdninkų girią lėktuvą ir evakuoti jį į sovietinį užnugarį (kartu tikėtasi sulaukti ir ginklų siuntos). Tačiau lėktuvas į Rūdninkų girią neatskrido. F. Pušakovui, lydimam penkių partizanų, teko pėsčiomis nueiti ilgą kelią pas M. Šumauską į Kazėnų miškus, iš ten jis buvo išskraidintas į sovietinį užnugarį. G. Pušakovas grįžo į Lietuvą jau po „išvadavimo“, dirbo Jašiūnų mašinų ir traktorių stoties (MTS) politinio skyriaus viršininko pavaduotoju. 1951 m., matyt, ligos iškankintas nusišovė, žr.: M. Afonino (Petro), G. Zimano (Jurgio), M. Šumausko (Kazimiero) 1944 m. radiogramos A. Sniečkui, LYA, f. 1, ap. 1, b. 410, l. 330, 341, 358, 363, 397; *Tiesa*, 1951, spalio 5.

Gauta 2004 10 05  
Lietuvos istorijos institutas,  
Kražių g. 5, Vilnius